

לב המועדים

מתוך סידרת הספרים לב

עלוז חודשי

הלכות והליכות בענין קריאת שמע על המיטה

גליון מז

טעם ו: לפי שבדורות הקודמים היו מתפללים תפילת ערבית קודם צאת הכוכבים ולא היו יוצאים בה ידי חובה לפי שקראוה קודם זמנה, על כן תקנו לקרואה שוב קודם השינה כדי לצאת ידי חובת ק"ש של לילה (כל בו סימן כט).

קריאה מתוך סידור

יש שכתבו לקרוא ק"ש מן הכתב ובקול רם, והטעם: שע"י כך מעורר הכוונה ולא יבא למעות (ספר יוסף אומץ אות קפא).

ברכה על אמירת ק"ש שעל המיטה

אין מברכים על קריאת שמע זו (שו"ע רל"א, הטעם: לפי שק"ש שעל המיטה נתקנה משום שמירה מהמזיקים, ואין מברכים על דבר שנתקן משום סכנה (הנהגות אושרי ברכות סימן א). טעם אחר: דאף שאמרו שמצווה לקרותו על מיטתו, מ"מ אין זה בכלל מצוות דרבנן שיהא שייך לברך עליה (ביאור הלכה רל"ט ד"ה ואין מברכים). טעם אחר: לפי שהברכות עצמם לא נתקנו על ק"ש (פרמ"ג מ"ז שם ב).

טעם אחר: לפי שעיקר החיוב אינו אלא ברכת המפיל ולא שייך ברכה על ברכה (ערוה"ש רל"ט ס"ק ו).

נשים באמירת ק"ש

י"א דנשים צריכות לקרוא ק"ש שעל המיטה (ספרי מוסר א"ר רל"ט ד, שעה"צ רל"ט מז), וי"א שאינם צריכות לקרוא ק"ש, והטעם: משום דהוי מצוות עשה שהזמן גרמא (מג"א רל"ט ב), וכתב בא"ר ואינו נכון וכי גברים בעי שמירה ונשים אינם צריכות שמירה (רל"ט ד). וכתב בתשובות והנהגות דאפשר להקל לאשה כעיקר הדין דהיינו שתקרא פרשה ראשונה של שמע, ויהי נועם, בידך אפקיד, והמפיל, (ח"א קצח).

אמר רב יצחק אמר רב אלעזר כל הקורא ק"ש על מיטתו כאילו אחז חרב של שני פיות בידו שנאמר (תהילים קמט) "רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם" ופירש רש"י להרוג את המזיקים ואמר רב יצחק כל הקורא ק"ש על מיטתו מזיקין בדלין ממנו (ברכות ה"ב רש"י שם).

קריאת שמע

אמר ר' יהושע בן לוי אע"פ שקרא אדם קריאת שמע בבית הכנסת מצווה לקרותו על מיטתו (ברכות ד, ב). קורא קריאת שמע על מטתו פרשה ראשונה של שמע, ומברך המפיל חבלי שינה (שו"ע רל"א א).

הטעם

מפני המזיקים ששליטת המזיקים היא בלילה וכוחם אז גדול להזיק לאדם, ע"כ תקנו שיקרא אדם ק"ש ובוה יסלק המזיקים (ברכות ה, א).

רמז לקורא ק"ש שניצול מן השר שמע מתחיל בש' ומסתיים בד' (ספר התניא הובא בהנהגות מוהר"א אזולאי רל"א א).

טעם ב: כדי שישן אדם מתוך דברי תורה שנאמר (תהילים ד, ה) "אמרו בלבכם על משכבכם ודומו סלה" וק"ש הרי היא כדברי תורה (ברכות ה, א).

טעם ג: לפי ששינה היא אחת משישים במיתה וראוי שתצא הנשמה בקבלת עול מלכות שמים (סדר היום סדר ק"ש על מיטתו). טעם ד: כדי להצילו מן היצר הרע, לפי שעיקר זמן עבודתו הוא בלילה, כי ביום שכיח איניש ויש מורא בשר ודם, וע"י אמירת ק"ש ינצל מן היצר (צ"ח ברכות ה, א ד"ה אם נצחו).

טעם ה: להבריה המזיקים, ומדם המזיקים הם הדעות הכוזבים, והזיקוקו בשעת הפנאי ליחד את השם שלא יטעה באמונות השניות, וכשיקרא ק"ש בכוונה הראויה תהא מיטתו בטוחה מהם (מאירי ברכות ה, א ד"ה אע"פ).

ברכת המפיל

מקורו בגמ' בברכות הנכנס לישון על מיטתו אומר מ'שמע ישראל' עד 'והיה אם שמוע' ואומר ברכה "ברוך המפיל חבלי שינה על עיני... יהי רצון... שתשכיבני לשלום.. ותצילני מפגע רע... ברוך אתה ה' המאיר לעולם כולו בכבודו" (ס, ב).

זמן אמירתו

מלשון השו"ע משמע שברכת המפיל אומר אחרי ק"ש, והטעם: כדי שתהא הברכה סמוכה לשינה, ומה שקורא אחר כך יושב בסתר ושאר פסוקים לא הוי הפסק, הטעם: כיון דהוי משום שמירה, טעם אחר: דק"ש אריכתא חשיב (הגר"א).

ויש שאמרו, שיקרא המפיל קודם ק"ש ושאר פסוקים. ולדינא, ינהג האדם כפי טבעו, כלומר אם יבוא להרדם באמצע ק"ש יותר טוב שיקדים ברכת המפיל ואם אין טבעו בכך יותר טוב לאחר המפיל עד הסוף (משנ"ב רל"ט ס"ק ב).

הטעם שיש מקילים מלברך ברכת המפיל

לפי שחוששים לשיטת הסדר היום שכתב (סדר ק"ש על מטתו) שלא תקנו לברך ברכה זו כשהולך לישון אלא כשהבלי שינה כבר באו, וקשה לקבוע הזמן (תשובות והנהגות ח"ב קלא).

והטעם דמ"מ מברך ולא חושש שמא לא ישן והא מטעם זה

אין מברכים בסוכה על השינה שמא לא ירדם

לפי דברכת המפיל היא ברכת הודאה על טבע השינה שא"א לו לאדם ללא שינה, אבל בסוכה אם מצטער לא ישן כלל בסוכה.

טעם ב: דברכת המפיל הוי ברכת השבח על מנהגו של עולם, כמו ברכת "הנותן לשכוי בינה" שאפילו לא שמע קול תרנגול מברך (שירי כנסת הגדול הנהגות טור אות ה', הובא בא"ר רל"ט ג).

ישן ביום

הישן ביום א"א המפיל, וטוב שיאמר "ויהי נועם" "ויושב בסתר" (משנ"ב רל"ט ס"ק ח).

והטעם: לפי שחוששים שמא לא יוכל לישון, אבל בלילה גם אם לא ישן לא הוי ברכה לבטלה, די"א שלא נתקן אלא על מנהג העולם.

טעם אחר: משום שאסור לישון ביום כדאיתא בשו"ע (סימן ד י"א) אם כן לא שייך לתקן ברכה על זה.

טעם אחר: דלא שייך לומר "המפיל חבלי שינה" דדוקא בלילה דאיברא לשנתא ומה שייך לומר ביום שאדם מנרה בעצמו שינה (חיי אדם כלל לה ד).

זמן הקריאה

קורא ק"ש סמוך למטתו (שו"ע רל"ט א). בסדר היום (סדר ק"ש על מטתו) מבואר שלא יקרא ק"ש כשנכנס לישון אלא כשרואה שהשינה באה עליו, ובכנסת הגדולה כתב שיש לקרותה מיד, והטעם שמא תחטפנו שינה ואח"כ לא יקרא, ואין לחשוש להפסק, דהפסק הוי רק כשעושה דבר אחר בינתיים (משנ"ב רל"ט ס"ק ד).

צורת הקריאה

מותר לקרותה בשכיבה, והטעם: לפי שיצא ידי מצות ק"ש בתפילה וקריאה זו היא רק לשומרו (מג"א רל"ט ה). ולכתחילה יש מחמירים לקרותה בעמידה או בישיבה, ואם כבר שכב לכו"ע מותר לקרוא בהמיה על צידו (משנ"ב רל"ט ס"ק ז).

סדר קריאת שמע (שו"ע רל"ט א)

ראוי למחול לכל מי שחטא כנגדו וציערו (משנ"ב רל"ט ס"ק ט). ולכן יש האומרים רבוננו של עולם הריני מוחל וסולח והטעם: כדי שישא לו הקב"ה עונותיו (סידור השל"ה סדר הלילה).

בסגולותיו: בזכות זה מאריך ימים (משנ"ב שם). ומניין מהגמרא מגילה (כח ע"א) שאלו תלמידיו את רבי נחוניא בן הקנה במה הארכת ימים אמר להם.. ולא עלתה על מטתי קללת חברי ומבארת הגמרא את הנהגת רבי נחוניא כי הא דמר זוטרא כי הוה סליק לפוריה אמר שרי לכל מאן דצערן.

אמירת וידוי

יש שנוהגים לומר וידוי בק"ש (משנ"ב רל"ט ס"ק ט), והטעם לפי שהשינה היא אחת מששים ממיתה, (ברכות נז, ב), וקודם שיפטר האדם מן העולם ראוי להתודות ויכון כאילו הוא מודה בפני ב"ד ורוצים להמיתו ולכפר חטאו (מוהר"א אזולאי רל"ט א).

קריאת שמע

דכתיב (דברים יא, טו) "בשכבך ובקומך" כלומר בשעה שישכב יקראנה.

פרשיות שמע – י"א שיקרא כל שלושת פרשיות של קריאת שמע, והטעם: לפי שיש בו רמ"ח תיבות כנגד רמ"ח אברים

של אדם לשומרים (מג"א רל"א א בשם ר"י בשם המדרש). וכתב המשנ"ב וטוב לומר תמיד כל ק"ש לשמור רמ"ח אבריו (רל"א ס"ק א).

"יושב בסתר", "המלאך הגואל", "ה' מה רבו צרי" "לישוועתך קויתי ה'" "ויאמר ה' אל השטן" וכו'.

הטעם באמירת פסוקים אלו

אמירת פסוקים אלו אינם חיוב כלל, דהחיוב הוא רק שמע והמפיל, ונהגו העולם לאומרים מדהוינן דר' יהושע בן לוי אמרן (מג"א רל"א ס"ק ב).

בספר החינוך כתב שפסוקים אלו סגולה לשמירה לפי שזמורים אלו יעוררו הנפש היודעת אותם לחסות בה' ולהשים בו כל מבטחו ולקבוע בלבבו יראתו ולסמוך על חסדו וטובו ומתוך התעוררות על זה יהיה נשמר בלי ספק מכל נזק (ספר החינוך תקיב).

והטעם דמותר לאומרים אף דקי"ל שאסור להתרפאות בדברי תורה, מ"מ להגן כדי שלא יבוא עליו דבר רע שרי (שבועות טו ע"ב, מג"א רל"א ו).

יושב בסתר (תהילים צא)

הוא שיר של פגעים (שבועות טו ע"ב) פירוש כשקידש עזרא את ירושלים היו הולכים סביבות העיר ואמרים שיר זה כדי להבריה את הפגעים והמזיקים, והיו אומרים אותו בשמחה ובשירה, ואותו שיר, שיר של פגעים הוא "יושב בסתר" ולכן אומרים זאת בלילה לפי הוא מנן הרבה ומברית המזיקים (מטה משה שצא).

כפילת "אורך ימים" – לפי שבזמור זה יש ק"ל תיבות עם הפסוק אורך ימים אשביעוהו שכופלים אותו, והם כנגד ק"ל שנים שאדם הראשון פרש מאישתו ונבראו מזיקים מהזיבה שלו, ולכן ראוי לכופלו בכל פעם שאומרים אותו כדי להבריה המזיקים (מטה משה שצא).

ה' מה רבו צרי עד לה' הישוועה (תהילים ג)

מקורו על פי הגמרא בשבועות (טו ע"ב) שריב"ל היה אומר קודם שהיה הולך לישון

והטעם: לפי שכתוב בו מעניני שינה "אני שכבתי ואישנה הקיצותי כי ה' יסמכני" על כן נהגו לאומרו (סידור וילנא דיני ק"ש שעל המיטה).

השכיבנו

והטעם שאומרים "השכבנו", לפי שיש בו מענין שמירת המזיקים, "והגן בעדינו", "והסר שטן מלפנינו", "ושמור צאתנו ובואנו" (מטה משה שצב).

והטעם שאין חותמים, לפי שברכה זו לא נתקנה לק"ש שעל המיטה, ואין אומרים זאת אלא לשמירה בעלמא דכתיב ביה השכבנו ה' דהוא מעין שכיבה, וכתיב והעמידנו מלכנו על שם שמחזיר נשמותינו החדשים לבקרים וכמו שתקנו מסדרי התפילות המחזיר נשמות לפגרים מתים (לבוש רל"א א, מטה משה שצב).

ברוך ה' ביום וברוך ה' בלילה

מקורו מרב עמרם שהיה אומר יחד שמך וקיים מלכותך תמיד וברוך ה' וכו' (פור רל"א).

פדיתה אותי וכו' ישנה סגולה למי שרוצה לקום בהשכמה שבעת שיאמר "פדיתה אותי וכו'" יכון אותה השעה שרוצה לקום ויכון שהשם יתברך יפדה אותו ויחזיר לו נשמתיו באותה שעה ויתעורר באותו רגע שצריך לקום (עלת תמיד פרק לה).

יראו עינינו

והטעם באמירת פסוקים אלו: לפי שאמרו יחד שמך וקיים מלכותך אומרים ג"כ יראו עינינו דהוא ג"כ מעין זה (לקוטי מהרי"ח סדר ק"ש על המטה).

טעם אחר: כיון שק"ש שעל המיטה היא כקבלת עול מלכות שמים ע"כ נהגו לומר פסוקים אלו קודם השינה שהם מורים על מלכות שמים (ספר שכב כארי פרק יג).

בידך אפקיד רוחי (תהילים לא ו)

הטעם באמירת פסוק זה בפשטות לפי שמוזכר בו ענין הפקדת הנשמות, וביאור פסוק זה על פי המדרש בשר ודם מפקיד חפץ אצל חבירו מחזיר לו את זה בלוי ומקולקל אבל אדם מפקיד בכל ערב נשמתו ביד הקב"ה עיפה ומחזירה לו רגועה ושלווה (מהרש"א ברכות ה ע"א).

המלאך הגואל (בראשית מח טז)

ה"מלאך הגואל" הוא המלאך שהולך תמיד עם בני אדם כדי לשמרם בכל דרכיהם כדאמרינן בזהר (ויחי ר"ל ע"א). ולכן ראוי לאומרו בק"ש שעל המיטה לשומרו מן המזיקים (רוקח שמנ, מטה משה שצד).

ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' (שמות טו-כו)

והטעם: לפי שבקריאת שמע על המיטה הוא מרגיז את היצר הטוב על היצר הרע, כדאיתא (ברכות ה ע"ב) אמר ר' יהושע בן לוי אע"פ שקרא אדם ק"ש שחרית וערבית מצוה לקרותו על מיטתו אמר רב אשי מאי קרא (תהילים ד-ה) "רגזו ועל תחטאו" לעולם ירגיז אדם יצא הטוב על היצר הרע, אי נצחו מוטב ואם לא יקרא ק"ש שנאמר "על משכבכם" ופסוק זה כל עצמו מדבר על הרגזת יצר טוב על היצר הרע, כדאיתא בספר הביו (קסא קס"ד) שהמקרא נדרש על היצר הרע לפי שהתלונה שהזכירו למעלה (שמות מז-כד) "וילנו העם אל משה מה נשתה" ועל זה נאמר (שם) "והיה אם שמוע לקול ה' אלהיך והאזנת למצותיו" ודרשינן מצותיו ולא מצות יצר הרע, "חוקתיו" ולא חוקי יצר הרע (מטה משה שצה).

ויאמר ה' אל השטן (זכריה ג, ב)

הטעם לאמירתו: לפי שפסוק זה מסוגל מאוד לשמירה (רוקח שמה, תשב"ץ רס, טור רלט).

הנה מיטתו של שלמה - יברך

"שישים גיבורים" (שיר השירים ג, ז) אלו ברכת כהנים שיש בה שישים תיבות, שהיו חקוקים על מיטתו של שלמה מפחד הלילות, והם סגולה ליבטל חלומות רעים (מטה משה שצז).

טעם אחר: הנה מיטתו אומרים ג"פ שבכל פעם יש בה כ' תיבות, ובג' פעמים הוי שישים תיבות והם סוד השישים גיבורים הנזכרים באלו הפסוקים (שער הכוונה דרש ה).

יברך ה' וישמרך (במדבר ו, כד)

הטעם: לפי שבברכה זו יש בה כוח לינצל מכל פגעים, ובסוד הפסוקים רומז ל"לויה", ל כנגד ג' יודים של יברכך, יאר, ישא, ו' כנגד ו' ברכות שבברכת כהנים, יברך, ישמרך, יאר, ויחנך, ישא, שלום, ו"ה ט"ו תיבות שיש באלו הפסוקים, ולכן מסימנים "וישם לך שלום" כי מתוך הלויה הוי שלום (מטה משה שצז).

הנה לא ינום ולא ישן (תהילים קא-ד)

והטעם: לומר שאפילו בשעת שינה והוא שעת סכנה, הנה לא ינום ולא ישן שומר ישראל ומשמרם גם בעת השינה (מטה משה שצה).

לישועתך קויתי ה' (בראשית מט יח)

אומרים פסוק זה בשש פנים, והטעם בששת פנים: כדי להבריה המזיקים והמשחיתים בכל ששת קצות העולם מטה, מעלה, וד' רוחות (מטה משה סימן שצט).
עיינן סידור יעב"ץ שהביא ששה פנים ובשאר הסידורים מובא רק ג' פנים, ויש לאומרו ג"פ (מחזור ויטרי).

כשם ה'.. מימיני מיכאל

והטעם: להראות כי לאחר שאמר כל הדברים לשמירה, מראה הוא שמובטח שהוא שמור מכל צד (מטה משה ת, כל בו כט).
טעם אחר: לפי שהשינה היא אחד מס' ממיתה ואלו ד' מלאכים סובבים את האדם ואלו המלאכים שומרים את האדם (מטעמים ק"ש א בשם אור הצבי). ובלקוטי מהרי"ח כתב שפסוקים אלו מסוגלים לשמירה.

שיר המעלות אשרי כל יראי ה' (תהילים קכח)

והטעם: דאיתא בפרק הרואה (ברכות נו, א) "הרואה נפן בחלום אין אשתו מפלת נפלים שנאמר (שם ג) "אשתך כגפן פוריה", הרואה אילן זית בחלום הוי ליה בנים מרובים שנאמר "בניך כשתילי זיתים"

ומאחר שיש בפרק זה ענינים המורים על חלומות טובים, וגם יש בה זכירת ציון וירושלים דכתיב "וראה בטוב ירושלים", וכל מה שישאל אדם צריך להזכיר ירושלים וכן נראה לאומרו בצירוף שמסיים בשלום "שלום על ישראל" (מטה משה תא).

רגזו ועל תחטאו (תהילים ד-ה)

והטעם: לפי שמפסוק זה אנו למדים שאין אוכלים ושותים ומדברים אחרי ק"ש, כמו שכתב הכל בו (סימן כט) דכתיב (תהילים ד, ה) "אמרו בלבכם על משכבכם ודומו סלה" כלומר מיד אחרי ק"ש ישכב וידמה, ומאחר שלומדים ממנו דאין אוכלים ושותים ואין מדברים אחר ק"ש, אומרים אותו בסוף קריאת שמע (מטה משה תב).

אדון עולם

מסימנים את קריאת שמע באמירת "אדון עולם", והטעם: לפי שנאמר שם "בידו אפקיד רוחי" (א"ז רלט ב, מטה משה שצא).